

Skrbi za sebe

Skrbi za samoga sebe! To je prijevod grčkoga imperativa *epimeleia heautou* koji su Latini preveli sa *cura sui*. Ovaj je imperativ, kako to pokazuje Michel Foucault u svojim predavanjima na Collège de France, bio nadređen drugome, poslije daleko poznatijem i prisutnijem imperativu: spoznaj samoga sebe, *gnothi seauton*. Spoznaja samoga sebe Grcima je bila poseban slučaj skrbi za samoga sebe. Skrb za samoga sebe bila je opća formula, a spoznaja samoga sebe samo posljedica odgovora na skrb za sebe. Imperativ spoznaje samoga sebe traži tumačenje. Ima ih više. Foucault navodi Roscherovo i Defradasovo.

Roscher ovaj imperativ smješta uz bok drugim propisima koji su se odnosili na tražitelje savjeta u proročištu u Delfima. Tri su nam propisa poznata. Prvi je *meden agan*, ničega previše. Ovaj propis tražitelje savjeta upućuje da ne postavljaju puno pitanja, nego da se ograniče na ona koja su nužna i korisna. Drugi propis bio je *eggue*. On se odnosio na jamstva i tražitelju savjeta sugerira da ne uzima na sebe olako kakvu obavezu koju poslije neće biti u stanju ispuniti. Treća uputa bila je *gnothi seauton* i posjetitelja bi usmjeravala da u sebi dobro provjeri pitanja koja želi postaviti i da dođe na čisto s onim što treba znati kako bi mogao postaviti dobro pitanje.

Prema Defradasu riječ je o tri pravila razboritosti. Ničega previše u zahtjevima, nadama i ponašanju! Bez pretjerane velikodušnosti! Ne zaboravi razliku između samoga sebe, smrtnika u odnosu prema bogovima, i besmrtnikā! Smrtnici i bogovi nisu isti. Čovjek ne bi smio precjenjivati svoje snage niti ulaziti u sukob sa silama božanstva. U svakom slučaju, spoznaja samoga sebe stoji u nekoj podređenosti važnijem i višem imperativu skrbi za samoga sebe. Samospoznaja je vrhunac skrbi za samoga sebe.

Sokrat je zasigurno najvažniji predstavnik skrbi za samoga sebe. Svoje je poslanje u Ateni vidio upravo u tome da druge potiče da skrb za sebe same preuzmu u svoje ruke. Sokrat je skrbio za svoje sugrađane tako što se borio protiv njihova zanemarivanja samih sebe. On je na sebe preuzeo trud da ih uvijek iznova vraća na to da preuzmu skrb za sebe same. Onako kako se on skrbio za njih, tako bi se svatko od njih trebao srbiti za sebe samoga.

U *Obrani Sokratovoj* na jednom mjestu ističe kako se odlučio baviti onim što je smatrao najvažnijim i najkorisnijim za svakog pojedinca, a to je: „pokušati nagovoriti svakog pojedinog od vas da se ne bavi svojim stvarima prije nego što se pobrinuo za sebe samo-

ga kako bi postao što je moguće bolji i razboritiji“ (36c). Ljudski se život ne bi smio izgubiti u površnostima i banalnostima. Pojedinaac bi se trebao pozabaviti iznad svega onim stvarima koje su u stanju pomoći mu da se bavi svojom dušom i njezinim spasenjem. Skrb za samoga sebe usmjerena je na konkretni i svakodnevni način života, koji, po Sokratu, može postajati i bolji i razboritiji. Nije riječ o nekom trenutačnom uvidu ili otkriću svoje biti. Više je riječ o radu koji se proteže kroz vrijeme i koji je usmjeren na poboljšanje samoga sebe u smislu prevladavanja mana, strasti i strahova te o utjelovljenju vrlina i razumnosti u svoje svakodnevne odnose i odluke. Sokrat svojom kritikom cilja na znanje koje iz vida gubi odnos pojedinca prema samome sebi, a koji je implicitan u činu spoznaje. On ne odbacuje znanje kao takvo, nego tek ono znanje koje je izgubilo refleksivni moment, znanje bez samospoznaje. Slično se odnosi i na znanje koje nije povezano sa svijetom. Skrb za samoga sebe nije neki neposredni akt spoznaje samoga sebe. Sokrat svoje sugovornike uvijek pita o nečemu. Uvijek je riječ o znanju nečega, a nikada o izravnom otkriću samoga sebe. Drugim riječima, briga za sebe samoga najbolje se pokazuje u spoznaji lijepoga, pravednoga, dobrog. Spoznaja samoga sebe je tako povezana sa spoznajom svijeta i njegova reda, a ta spoznaja u sebi uključuje i odnos prema onome tko spoznaje.

Skrb za samoga sebe pretpostavlja određene tehnike kojima pojedinac radi na sebi. To mogu biti razgovori, putovanja, pisanje, geste, ispit savjesti, meditacija, odluke, nutarnji govor, askeza, propitivanje, čitanje, slušanje, vladavina sobom, ravnodušnost prema stvarima i slično. Riječ je o radu kojim pojedinac radi na samome sebi posredstvom okretanja nečem drugome.

Plotin je skrb za samoga sebe usporedio s radom kipara. Kipar svojim alatom odbacuje, brusi, struže, glača sve dok s kipa ne odbaci sve što je suvišno, ispravi što je neravno, očisti što je mračno. Tako pojedinac treba raditi na sebi sve dok na njemu ne zablista sjaj vrlina i dok ne ugleda kako na svetom tronu sjedi razboritost. Skrb za sebe rad je na sebi, a takav je rad nalik kiparskome radu. Naliči mu ne samo po sličnosti u odbacivanju svega što je suvišno nego i po ustrajnosti, težini, zaokupljenosti i posvećenosti.

Skrb za sebe pretpostavka je za odnose s drugim. U *Alkibijadu* Sokrat izravno kaže svom sugovorniku: „Uvježbaj se prvo, blaženi moj, i nauči ono što moraš naučiti, pa onda idi u politiku (76s). Na Alkibijadovo pitanje „na koji bismo se način mogli pobrinuti za sebe same?“ Sokrat navodi razgovor na spomenuti delfijski natpis i imperativ samospoznaje. Natpis nije lako razumljiv. Sokratu je oko najbolja metafora i najkraći put razumijevanja imperativa samospoznaje.

Oko, da bi vidjelo samo sebe, treba motriti drugo oko (78s). Oku je potrebno zrcalo. Tako je i duši koja hoće spoznati samu sebe, potrebno da gleda u dušu, i to u njezin najbolji dio, u vrlinu, u mudrost.

Sokrat Alkibijada vodi od svijesti vlastitoga nesnalaženja i neznanja do otkrića boga koji je najljepše ogledalo u kojem čovjek može spoznati samoga sebe. Nakon boga kao zrcala u ljudskim stvarima stoji vrlina duše kojom je također moguće služiti se kao zrcalom. Razgovor s Alkibijadom završava time da će se Sokrat i Alkibijad međusobno pratiti.

Skrb za sebe i spoznaja samoga sebe nisu svrha samima sebi. Kroz njih se ulazi u vrlo blizak odnos s drugim i sprema za preuzimanje uloge u gradu. Tu se najavljuju druge poteškoće i Sokrat sluti snagu grada koja bi mogla nadvladati i Alkibijada, a i njega samoga. Time daje do znanja kako skrb za sebe nije svemoćna i kako je neprestano izložena silama koje vladaju društvom i vremenom.

Suvremeni se nesporazumi skrbi za samoga sebe, kao što su usmjerenost samo na sebe ili zaljubljenost u samoga sebe, razlikuju od antičkoga shvaćanja. Grci su skrb za samoga sebe shvatili kao rad, djelovanje i zalaganje koje uključuje pozornost, znanje i tehniku. Nije riječ o modernoj opsjednutosti samim sobom. Moderna će, zaboravljajući na skrb za samoga sebe, imperativ samospoznaje shvatiti kao odlazak subjekta u nutrinu, njegovo odvajanje od svjetovnih i društvenih odnosa te okretanje samomu sebi, pri čemu sebstvo postaje izdvojenim objektom opažanja i analiziranja. Descartes je na početku moderne najbolji primjer takvog shvaćanja. Antika je, pak, umjesto kulta samoga sebe htjela izraditi kulturu oblikovanja sebstva.

Nakon stoljeća psihoanalize duše i duša kao supstancija nestala je iz interesa. Psihologija se više ne bavi dušom. Bavi se oblicima izvanjskoga. Ponašanjem, stanjem uma, tijelom, iskustvima, emocijama, odnosima. Nutrina je postala rezultat praksi. Za Foucaulta sebstvo nije potrebno analizirati. Ne treba tražiti neku dubinu sebstva. Umjesto toga valja oblikovati i preoblikovati forme nutrine. Ne radi se o razumijevanju i tumačenju sebstva. Riječ je o zahtjevu za oblikovanjem. Ne hermeneutika sebstva, nego estetika egzistencije.

Ovdje postaje razumljivo zašto se moderna skrb za sebe odvađa od kršćanske predodžbe osobe. Sebstvo se u kršćanstvu ne stvara, nego oblikuje prema Božjoj riječi i volji. Nije riječ o umjetničkom djelu koje svaki pojedinac stvara iz sebe samoga. Riječ je o trudu na putu svetosti na kojem pojedinac iza sebe ostavlja svoje grijehe, promašaje, nesavršenosti i na koncu sebe samoga. Odricanjem od sebe samoga stvara se prostor za Boga u vlastitoj nutrini. Skrb za

sebe samoga na svom je vrhuncu u trenutku zaborava na sebe, u odricanju od samoga sebe.

Kršćanstvo je, preuzimajući elemente iz antičke prakse skrbi za samoga sebe, istodobno razvilo svoj način oblikovanja života. Asketski ideal tražio je otklon od usmjerenosti na samoga sebe. Valjalo je biti ponizan, jednostavan, umjeren, sućutan i nadasve voljeti drugoga, biti pozoran na potrebe rubnih, imati mjesta za njih, odreći se užitaka, držati strasti i emocije pod kontrolom, obavljati svoje dužnosti i biti spreman žrtvovati se za ono što je iznad pojedinca. Nesebičnost je posebna vrлина u kršćanskom moralu. Siromaštvo, čistoća i poslušnost redovnički su zavjeti. Njima se oblikuju najvažniji ljudski odnosi: prema stvarima, drugim ljudima i Bogu.

Već je više desetljeća otkako je ponovo zaživio interes za oblikovanjem života, a s njime i interes za antičkim umijećima oblikovanja života. Pobuđivanje interesa valja najprije vidjeti u gubitku jakih uporišta, religioznih, političkih i ideoloških. Potreba za oblikovanjem života nastaje u trenutku kada se životna praksa više ne može osloniti na neki postojeći i prihvatljivi oslonac i kada je život sam toliko pritisnut ili zalomljen da su mu potrebne terapija i umijeće oblikovanja.

Probuđeni interes za praktičnu filozofiju govori i o našem svijetu. Otkako je svijet upao u pandemiju, interes je za praktičnim radom na sebi samo porastao. Pod teretom globalne opasnosti, izloženi gubicima zdravlja, života, slobode kretanja, susretanja i govora sve više osjećamo potrebu za pomoći u oblikovanju života. Skrb za sebe ne isključuje skrb za drugoga. Naprotiv! No sada su skrb za sebe i skrb za bližnje pod neizbježnim pritiskom skrbi za ono što nam je svima zajedničko: zdravlje čovječanstva i zdravlje planeta. Stari imperativ skrbi za sebe vraća nas u antiku i prisiljava da tražimo nove odgovore u stanju svijeta za koje nam povijest ne daje ni neki usporedivi model ni jasnu uputu. Potrebno je skrbiti za sebe u vremenu pandemije, gubitka sloboda, opasnosti umjetne inteligencije, kapitalizma nadzora i neizvjesnosti dolazećega. Vjernici nemaju manje pitanja od onih koji svoj život ne oblikuju iz odnosa s Bogom. Imaju samo jedan izvor više iz kojega traže odgovore i crpe snagu. Nisu prepušteni samima sebi. Za njih je i imperativ skrbi za samoga sebe uputa za intenzivniji i dublji odnos sa Stvoriteljem.

Ante Vučković